

- Robertson, Roland (1999). *Küreselleşme*. Çev., Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rutherford, John (der.) (1998). *Kimlik, Topluluk, Kültür, Farklılık*. Çev., İrem Sağlamer. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Said, Edward (2003). *Yersiz Yurtsuz*. Çev., Aylin Üçler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Said, Edward (2000). *Kış Ruhu*. Çev., Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Smith, Philip (2005). *Kültürel Kuram*. Çev., Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Babil Yayınları.
- Somersan, Semra (2004). *Sosyalbilimlerde Etnisite ve İrk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Stradling, Robert (2003). *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*. Çev., Ayfer Ünal. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tomlinson, John (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. Çev., Arzu Eker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Toplumbilim* (2003). Göç Sosyolojisi Özel Sayısı.
- Toplumbilim* (2001). Kültürel Çalışmalar Özel Sayısı.
- Toplum ve Bilim* (1999). Avrupa Türkleri Özel Sayısı.
- Uluç, Güliz (2001). "Kültürlerarası İletişim ve Melez Kültürler." *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 1: 55-64.
- Williams, Raymond (2005). *Anahtar Sözcükler*. Çev., Savaş Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları.
- www.gap.gov.tr/Turkish/Geitim/ilet4.html
- www.grupiletisim.com
- Yakıtı-Oğuz, Gürsel (2002). "Kültürlerarası İletişimde Engeller: Bir Örnek Çözümleme-Savulun Battal Gazi Geliyor." *Kurgu* 19: 25-33.
- Yeğenoğlu, Meyda (2003). "Öteki Mekanda Olmak: Post-kolonyal Dünyada Göçmenlik ve Turizm." *Kültür ve İletişim* 6(2): 53-72.
- Yeğenoğlu, Meyda (2002). "Küreselleşen Dünyada Çokkültürcülük ve Konukseverlik." *Toplum ve Bilim* 92: 120-137.
- Yüksel, Aysun (2001). "Dış Göç Olgusunun Türk Sinemasındaki Yansımaları Üzerine Bir Deneme." *Kurgu* 18: 65-77.

Yeni İletişim Teknolojileri Tezlerinde Neo-Klasik İktisat Paradigmasının Hegemonyası

Özet:

1980'lerden sonra iletişim literatürü içinde kendisine yer bulmaya başlayan yeni iletişim teknolojileri, bu tarihlerden sonra da yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümleri analiz için geliştirilen pek çok kuramda merkezi bir konuma yerleştirilmiştir. Türkiye'de de özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren yeni iletişim teknolojileri akademik bir çalışma alanı olarak pek çok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bu makalede Türkiye'de 1980'den sonra yapılan yeni iletişim teknolojilerine ilişkin yüksek lisans ve doktora tezlerinin bir analizi sunulmuştur. Tezler hem nicel özelliklerine göre değerlendirilmiş, hem de nitel özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Sosyal bilimler ve iletişim bilimleri için ayrı ayrı yapılan bu sınıflandırma sonucunda da yeni iletişim teknolojilerinin Türkiye'de nasıl kavrandığı tartışılmıştır. Hem sosyal bilimler alanında, hem de iletişim bilimleri alanında yeni iletişim teknolojilerine ilişkin çalışmalarda neo-klasik iktisat yaklaşımının hakimiyeti tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: yeni iletişim teknolojileri, enformasyon toplumu, internet, neo-klasik iktisat yaklaşımı, sayısal televizyon yayıncılığı, telekomünikasyon

The Hegemony of the Neo-Classical Economic Paradigm in Dissertations on New Communication Technologies

Abstract:

New communication technologies that have started to be pronounced in communication literature after the 1980's were the addressed in most of the theories that have been developed to analyse economic and social changes after these years. Many researchers in Turkey found these new communication technologies quite appealing as an academic study field especially after the mid 90's. In this article, an analysis of the post 80's dissertations are examined. The theses are evaluated according to their quantitative features as well as their qualitative specialities. The ways in which new communication technologies are considered, are discussed as a result of this classification conducted separately for both social and communicative sciences. Neo-classic economic paradigm is found to be dominant among studies related to new communication technologies in both social sciences in general and communication studies in more specifically.

Key words: new communication technologies, information society, internet, neo-classical economic paradigm, digital television broadcasting, telecommunication

Aylin Aydoğan
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Yeni İletişim Teknolojileri Tezlerinde Neo-Klasik İktisat Paradigmasının Hegemonyası

¹
Bu makaledeki
yardımlarından dolayı
Prof. Dr. Haluk Geray'a ve
Dr. Funda Başaran'a
teşekkür ederim.

Giriş

Bugün içinde bulunduğumuz dönemi, yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimleri açıklamak için geliştirilen pek çok kurum yeni iletişim teknolojilerine vurgu yapmaktadır. Bu teknolojilerin kitle iletişim teknolojileriyle karşılaştırıldıklarında sahip oldukları ayırt edici özellikleri, enformasyona ulaşmada, saklamada, işlemede ve dağıtmadaki kapasitelerinin artmış olması, görece ucuzlukları ve yeni ekonomik faaliyet alanları yaratmaları ya da uygulandıkları faaliyet alanlarında iyileşmeler gerçekleştirmeleri doğrultusundaki beklentiler yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal ve ekonomik değişimlerin itici gücü olarak görülmelerine neden olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerine yönelik dönüştürücü etkileri içeren bu tür bir yaklaşım, küresel enformasyon altyapısı (GII) uygulamalarıyla somutlaşmış ve GII, son yıllarda neredeyse bir manifesto gibi literatürde yer almıştır (Preston, 2001: 187).

Yeni iletişim teknolojilerinin bu derece önemli hale gelmesinde 1970'lerin ikinci yarısından itibaren gerçekleşmeye başlayan teknolojik ilerlemelerin payının olduğunu kabul etmek gerekir. Gerçekten de sayısallaşma, bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, uydu teknolojisi ve fiber optik kablolar gibi ilerlemeler, iletişim teknolojilerinin kapasitelerinin artmasını ve maliyetlerde düşüşlerin yaşanmasını olanaklı kılmış; telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerinin yondeşmesiyle de kitle iletişimi ile

noktadan noktaya iletişim arasındaki geleneksel ayrım aşınmaya başlamıştır (Başaran, 2005: 32). Ancak yeni iletişim teknolojilerinin bu derece önemle vurgulanmasını sadece teknolojik ilerlemelerle açıklamak bir noktaya kadar geçerlidir. Çünkü bu teknolojilerin geliştirilmeleri, yaygınlaştırılmaları ve bu derece merkeze yerleştirilmeleri ekonomik ve siyasi yapıdan bağımsız değildir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanmaya başlayan teknolojik dönüşüme ekonomik sistemdeki dönüşüm de eşlik etmiştir.

Kapitalist ekonomi 1970'lerin ikinci yarısından itibaren sermaye birikimi düzenindeki tıkanıklık nedeniyle bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Kapitalizmin bu yeni döneminde bir önceki dönemde uygulanan üretim örgütlenmesi değişmiş ve melez bir üretim örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca ticaretin ve küresel yatırımın önündeki son engeller de kaldırılmaya çalışılmış ve kapitalist ekonomi, küresel ticaret rejiminin dışında olan hizmetler sektörüne doğru genişlemeye başlamıştır (TÜBA vd., 1995: 9-10). Bütünleşmiş bir dünya pazarı için, dış ticarete koruma politikalarının ortadan kaldırılması, devletin küçültülmesi ve devlet tekellerinin sona erdirilmesi, malların, sermayenin ve hizmetlerin dolaşımındaki kamu müdahalelerinin terk edilmesi, mali piyasaların bütünleştirilmesi gibi politikalar bu dönemde uygulama alanı bulmuştur (Kazgan, 1997: 70-71). Ekonomik yeniden yapılanma iletişim teknolojilerinin önceleri olduğundan daha da önemli hale gelmesine neden olmuştur.

Bunun bir nedeni sermaye birikimi düzenindeki tıkanıklığın aşılabilmesi için hizmetler sektörünün küresel ticaret rejimine dahil edilmesi iken, diğer nedeni ise üretimin oturduğu teknoloji tabanının değiştirilmesidir (Aydoğan, 2004: 27-28). Törenli bu değişimleri kapitalizmin ağ yapılanması ile kazandığı yeni görünüm olarak açıklamaktadır (86).

Yeni iletişim teknolojilerinin bu ekonomik yapılanma içindeki rolü de, bu teknolojileri merkeze yerleştirme eğiliminin doğmasına, bugün içinde bulunduğumuz dönemde değişimlerin itici gücü olarak görülmelerine ve merkeze yerleştirilmelerine neden olmuştur.

Yukarıdaki kısa giriş yeni iletişim teknolojilerine ilişkin iki farklı yaklaşımı özetler niteliktedir. Bu yaklaşımların kendi içinde tamamen homojen olduklarını iddia etmemekle birlikte, ilk grup yaklaşımın yeni iletişim teknolojilerini, teknolojik özelliklerini, yarattıkları yeni olanakları ve bu teknolojilerin uygulanması sonucu oluşan yeni hizmet alanlarını baz alarak kavradıklarını; diğer grup yaklaşımın ise bu teknolojileri içinde ürettikleri yapısal koşullarla ve farklı ülkelere giriş ve yayılmalarındaki politikalarla ele aldıklarını söylemek mümkündür.

Ayrıca yeni iletişim teknolojilerinin ekonomik, kültürel ve toplumsal etkileri üzerine farklı ideolojik açıklamalar içinden geliştirilmiş kuramsal yaklaşımlar da literatürde yer almaktadır. Bunlar, enformasyon toplumu yaklaşımından, post-modern toplum kuramına ve post-fordist yaklaşıma kadar uzanmaktadır. Enformasyon toplumu yaklaşımı yeni bir toplumsal sürece geçildiğini iddia etmekte ve liberal Batı düşüncesinin ilerlemeci geleneğinin izlerini taşımaktadır. Post-fordist yaklaşımda ise yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi kapitalizmin gelişimiyle ve bir önceki dönemden farklılığı ile birlikte ele alınmaktadır. Post-modern toplum yaklaşımında ise post-modern toplum teknolojik ilerlemelerden kaynaklı hızla değişen bir toplum olarak tanımlanmıştır (Timisi, 2003: 87-106).

Bu makalenin konusu Türkiye'de yeni iletişim teknolojilerinin nasıl kavrandığını, sosyal bilimler alanında yapılmış yeni iletişim teknolojilerine ilişkin yüksek lisans ve doktora tezleri özelinde tartışmaktır. İlk olarak yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin nicel bir analizi yapılacak; daha sonra ise niteliksel bir değerlendirme gerçekleştirilecektir.

Makalede incelenecek tezleri kapsayan çalışma evreninin belirlenebilmesi için Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) web sayfasından 55 anahtar sözcükle bir tarama yapılmıştır. Bu anahtar sözcükler, mevcut yeni iletişim teknolojilerini, teknolojilerin uygulanması sonucu oluşan hizmet alanlarını, bu teknolojilere ilişkin sosyal bilimler içinden geliştirilen kavramları ve kuramsal yaklaşımları kapsayacak biçimde tespit edilmiş ve olabildiğince çok anahtar sözcüğün kullanılmasına çalışılmıştır. Ancak belirlenen anahtar sözcüklerin dışında başka bir anahtar sözcükle sınıflandırılan tezin/tezlerin olması ihtimali her zaman için mümkündür. Bu da çalışmanın bir sınırlılığı olarak belirmektedir. Kullanılan veri toplama tekniği makalenin kapsamını da belirlemiştir. YÖK'e bağlı Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Tez Merkezi 1987 yılından itibaren Türkiye'de yapılmış tüm tezleri sistematik olarak toplamaya ve arşivlemeye başlamıştır. Daha önceki yıllara ait olan tezler de üniversiteler tarafından YÖK'e gönderilmiştir. Ancak gönderilen tezlerin yapıldıkları yıllara ait tüm tez sayısını yansıtmadığı bildirilmektedir.² Bugün itibarıyla de bitirilme tarihleri 2003 olan tezlerin arşivlenmesi ve elektronik ortama aktarılması tamamlanmıştır. Dolayısıyla bu makale, sosyal bilimler alanında 1987-2003 yılları arasında yapıлып, elektronik ortama aktarılması tamamlanan tezlerden oluşmaktadır. Tarama sonucunda yeni iletişim teknolojileri konusunda yapılmış, özgün dilleri Türkçe, İngilizce ve Almanca olmak üzere toplam 477 teze ulaşılmıştır. Bu 477 tez içinden özgün dili Almanca olan 10 tez dışarıda bırakılmış ve evren 467 tez ile sınırlandırılmıştır.

2
Ayrıntı için bakınız, YÖK
Resmi İnternet Sitesi
(16.10.2005).
www.yok.gov.tr/tez/istatistik/tez_istatistikleri.htm

Tezlere İlişkin Niceliksel Veriler

Tezlere ilişkin niceliksel verilerin analizi için evreni oluşturulan 467 tez, dört kriter çerçevesinde incelenmiştir. Bu kriterler, tezin türü, tamamlanma yılı, yapıldığı üniversite ve hangi sosyal bilimler alanında yapıldığıdır.

Yeni iletişim teknolojilerine ilişkin en fazla tez, yüksek lisans çalışması olarak tamamlanmıştır. İstanbul, Ankara ve Anadolu üniversitelerinde tamamlanan bu çalışmalar uydu iletişimi, kablolu yayıncılık ve sayısal iletişim konularına odaklanmıştır. Toplam 467 tezdten, 388 tanesi yüksek lisans, 76'sı ise doktora çalışması olarak yapılmıştır. Tüm tezler içinde sanatta yeterlilik çalışması olarak yapılan tezlerin sayısı ise sadece 3'tür. Tezlerin tamamlanma yıllarına ve türlerine göre dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.
Yeni İletişim Teknolojilerine İlişkin Tezlerin Tamamlanma Yıllarına ve Türlerine Göre Dağılımı

Tamamlanma Yılı	Tamamlanan Tez Sayısı	Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlilik
1987	4	4	-	-
1988	4	1	3	-
1989	4	3	1	-
1990	3	2	1	-
1991	3	2	1	-
1992	7	7	-	-
1993	8	7	1	-
1994	5	3	2	-
1995	7	6	1	-
1996	15	10	5	-
1997	18	17	1	-
1998	20	16	4	-
1999	48	38	10	-
2000	41	33	8	-
2001	90	78	12	-
2002	114	101	11	2
2003	76	60	15	1

Tezlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin ilk çalışmaların 1980'lerin sonlarından itibaren yapılmaya başlandığı görülmektedir. İlk tezler 1987 yılında işletme, kütüphanecilik ve iletişim bilimleri alanlarında yapılmıştır. 1987, 1988 ve 1989 yıllarında 4'er tane olmak üzere toplam 12 tez tamamlanmıştır. Ancak tablodan da takip edilebileceği üzere alana ilişkin çalışmalarda asıl nicel artış 1990'ların ikinci yarısından itibaren gerçekleşmiştir. 2000'lere gelindiğinde ise yeni iletişim teknolojilerine yönelik tezlerin sayısı belirgin bir oranda artmıştır. 2000-2003 yılları arasında toplam 321 tez tamamlanmıştır ve bu sayı önceki 12 yıllık dönemde yapılan tezlere oranla 2,5 kat fazladır. Dolayısıyla Türkiye'de yeni iletişim teknolojilerinin bir akademik çalışma alanı olarak 1990'ların ikinci yarısından itibaren daha çok ilgi çekmeye başladığını söylemek mümkündür. Bu nicel artışın, yeni üniversitelerin kurulması, lisansüstü eğitimin yaygınlaşması, lisansüstü eğitim verilen mevcut anabilim dallarına yenilerinin eklenmesi gibi idari düzenlemelere de bağlı olduğunu dikkate almak gereklidir. Bununla birlikte yeni iletişim teknolojilerinin Türkiye'ye giriş ve yaygınlaşma tarihlerinin de belirleyici olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de ilk internet bağlantısı 1993'te gerçekleştirilmiş; ilk GSM operatörleri de 1990'ların ikinci yarısından itibaren hizmet vermeye başlamıştır. 1990'ların sonlarından itibaren de sayısal yayıncılık başlamış ve sayısal platformlar kurulmuştur. Günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin en belirgin ve yaygın olanlarından olan bu teknolojilerin Türkiye'ye girişi ve yaygınlaşması 1990'ların ikinci yarısından itibaren gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu tarihlerden itibaren araştırmacılar yeni iletişim teknolojilerini daha yoğun bir şekilde çalışmalarına konu etmişlerdir.

Tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığında ise toplam 44 üniversitede yeni iletişim teknolojilerine yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. En fazla tez Marmara, İstanbul ve Ankara Üniversiteleri'nde yapılmıştır. Marmara Üniversitesi'nde yapılan tez sayısı 89'dur. İstanbul ve Ankara Üniversiteleri'nde yapılan tez sayısı ise 48 ve 47'dir. Yeni iletişim tekno-

lojilerine ilişkin, tezlerin yapıldığı üniversitelere göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tezlerin üniversitelere göre dağılımında üniversitelerin kuruluş tarihleri, lisansüstü eğitim vermeye başlama tarihleri, lisansüstü eğitim verilen anabilim dallarının sayısı, bu anabilim dallarının kontenjanları ve alınan öğrencilerin bu programlardan mezun olma yüzdeleri gibi kriterlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu kriterleri dikkate alarak bir analiz geliştirmek bu makalenin kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle tamamlanan tezlerin üniversitelere göre dağılımının değerlendirilmesinde nicel veriler dikkate alınmıştır. Bu noktada YÖK

Tablo 2.
Yeni İletişim Teknolojilerine İlişkin Tezlerin, Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Tez Sayısı	Üniversite	Tez Sayısı
Abant İzzet Baysal	1	Gebze Yük. Tek. Ens.	3
Adnan Menderes	1	Hacettepe	23
Afyon Kocatepe	6	İnönü	6
Akdeniz	3	İstanbul	48
Anadolu	32	İstanbul Teknik	4
Ankara	47	K.Maraş Sütçü İmam	1
Atatürk	8	Karadeniz Teknik	2
Balıkesir	2	Kocaeli	6
Başkent	2	Marmara	89
Bilkent	2	Mersin	1
Boğaziçi	7	Mimar Sinan	2
Celal Bayar	1	Mustafa Kemal	2
Cumhuriyet	4	ODTÜ	23
Çankaya	1	Ondokuz Mayıs	1
Çukurova	3	Osman Gazi	3
Dokuz Eylül	23	Pamukkale	1
Dumlupınar	16	Sakarya	11
Ege	11	Selçuk	21
Erciyes	2	Süleyman Demirel	4
Fırat	2	Uludağ	9
Gazi	19	Yıldız Teknik	12
Gaziantep	1	Zonguldak Karaelmas	1

Üniversite	Tez Sayısı
Abant İzzet Baysal	96
Adnan Menderes	39
Afyon Kocatepe	191
Akdeniz	505
Anadolu	2169
Ankara	7712
Atatürk	2618
Balıkesir	198
Başkent	16
Bilkent	1238
Boğaziçi	1871
Celal Bayar	189
Cumhuriyet	1144
Çanakkale Onsekiz M.	168
Çukurova	3150
Dicle	661
Dokuz Eylül	3369
Dumlupınar	340
Ege	5008
Erciyes	1522
Fatih	60
Fırat	1069
Galatasaray	2
GATA	791
Gazi	6291
Gaziantep	243
Gaziosmanpaşa	186
Gebze Yük. Tek. Ens.	153
Hacettepe	4824
Harran	354

tarafından hazırlanan ve Türkiye'de 1987-Ekim 2001 yılları arasında sosyal bilimler alanında tamamlanan tüm tezlerin üniversitelere göre dağılımını içeren bir istatistik, anlamlı veriler sunmaktadır.³ Ekim 2001'e kadar sosyal bilimler alanında tamamlanan tüm tezlerin yapıldıkları üniversitelere göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Üniversite	Tez Sayısı
İnönü	670
İstanbul Teknik	4873
İstanbul	11252
İzmir Yük. Tekn. Ens.	48
Kafkas	6
K.Maraş Sütçü İmam	137
Karadeniz Teknik	1544
Kırıkkale	122
Kocaeli	386
Koç	101
Marmara	5726
Mersin	124
Mimar Sinan	646
Muğla	41
Mustafa Kemal	50
Niğde	106
Ondokuz Mayıs	1384
ODTÜ	6107
Osman Gazi	582
Pamukkale	231
Sağlık Bakanlığı	1841
Sakarya	662
Selçuk	2704
Süleyman Demirel	428
Trakya	1461
Uludağ	2519
Yeditepe	39
Yıldız Teknik	1610
Yüzüncü Yıl	626
Zonguldak Karaelmas	106

Tablo 3.

Sosyal Bilimler Alanındaki Tüm Tezlerin Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı

3
Ayrıntı için bakınız, YÖK Resmi İnternet Sitesi (18.10.2005). "Tezlerin Üniversite ve Tez Türüne Göre Dağılımına İlişkin İstatistik." www.yok.gov.tr/tez/istatistik/ist_universite.htm

Tablodan da görüldüğü üzere yeni iletişim teknolojilerine ilişkin en fazla tezin yapıldığı Marmara, İstanbul ve Ankara Üniversiteleri, Ekim 2001 tarihine kadar tamamlanan tüm tezler incelendiğinde de en fazla tez yapılan ilk beş üniversite içinde yer almaktadır. Bu üç üniversitede yeni iletişim teknolojilerine ilişkin daha çok tezin yapılmış olması doğal görülebilir. Çünkü yeni iletişim teknolojilerine yönelik tezlerin aranacağı evren bu üç üniversite için diğer üniversitelere oranla zaten daha geniştir.

Yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin yapıldığı sosyal bilim alanlarına göre dağılımına bakıldığında ise 22 ayrı sosyal bilim alanında yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tez yapıldığı görülmüştür. En fazla tezin yapıldığı alan işletmedir. İşletmede yapılan tez sayısı 292'dir. İkinci sırada ise iletişim bilimleri alanı gelmektedir. Bu alanda yapılan tez sayısı ise 79'dur. Tezlerin yapıldığı sosyal bilim alanlarına göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tezlerin yapıldığı sosyal bilimler alanlarına göre dağılımına bakıldığında, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin % 47'sinin işletme alanında, % 16'sının ise iletişim bilimleri alanında yapıldığı görülmektedir. Bu iki alanda yapılan tezlerin oranı

Tablo 4.
Yeni İletişim Teknolojilerine İlişkin Tezlerin Yapıldığı Alanlara Göre Dağılımı

Yapıldığı Alan	Tez Sayısı
Bilim ve Teknoloji	7
Çalışma Eko. ve End. İliş.	7
Dilbilim	4
Din	2
Eğitim ve Öğretim	38
Ekonometri	4
Ekonomi	39
Endüstri ve End. Müh.	1
Felsefe	1
Güzel Sanatlar	10
Hukuk	7

Yapıldığı Alan	Tez Sayısı
İletişim Bilimleri	79
İşletme	221
Kütüphanecilik	15
Meslek Eğitimi	1
Müzik	1
Psikoloji	3
Sigortacılık	1
Sivil Havacılık	1
Siyasal Bilimler	13
Sosyoloji	11
Tarih	1

Yapıldığı Alan	Tez Sayısı
Bilim ve Teknoloji	87
Çalışma Eko. ve End. İliş.	492
Dilbilim	371
Din	2079
Eğitim ve Öğretim	3038
Ekonometri	60
Ekonomi	3488
Endüstri ve End. Müh.	1115
Felsefe	443
Güzel Sanatlar	1254
Hukuk	1305

Yapıldığı Alan	Tez Sayısı
İletişim Bilimleri	916
İşletme	5685
Kütüphanecilik	133
Meslek Eğitimi	Belirsiz
Müzik	651
Psikoloji	802
Sigortacılık	160
Sivil Havacılık	4
Siyasal Bilimler	467
Sosyoloji	931
Tarih	1581

Tablo 5.

Sosyal Bilimler Alanındaki Tüm Tezlerin Yapıldığı Alanlara Göre Dağılımı⁴

4
Ayrıntı için bakınız, YÖK Resmi İnternet Sitesi (18.10.2005). "Tezlerin Konularına ve Tez Türüne Göre Dağılımına İlişkin İstatistik." www.yok.gov.tr/tez/istatistik/ist_konu.htm

5
Tabloya yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tez yapılan sosyal bilim alanlarının verileri dahil edilmiştir.

% 63'tür. Geri kalan 20 ayrı sosyal bilim alanında yapılan tezlerin oranı ise % 37'dir. En fazla tezin işletme alanında yapılmış olmasında yukarıda sıralanan idari düzenlemelere benzer düzenlemelerin etkili olduğunu kabul etmekle birlikte; YÖK tarafından hazırlanan ve Ekim 2001'e kadar tamamlanan tüm tezlerle ilişkin bilgileri içeren bir diğer istatistikteki verileri dikkate alarak da bazı tespitler yapmak mümkündür.⁵ Bu veriler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'de 1987-Ekim 2001 yılları arasında en fazla tez yapılan alan işletmedir. Bu tarihe kadar yapılan tüm tezler içinde ise iletişim bilimleri 10. sırada yer almaktadır. Yeni iletişim teknolojilerine yönelik en fazla tezin işletme alanında yapılmış olması, toplam tezler içinde de en fazla tez yapılan alan yine işletme olduğundan doğal görülebilir. Çünkü işletme alanında yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin aranacağı evren diğer alanlara oranla daha geniştir. Tamamlanan toplam tezler içinde iletişim bilimleri alanında yapılan tezlerin 10. sırada yer almasına rağmen yeni iletişim teknolojilerine yönelik iletişim bilimleri alanında yapılan tezlerin 2. sırada yer alması ise yeni iletişim teknolojilerinin, iletişim bilimleri alanının doğrudan çalışma nesnelere biri olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Tezlere İlişkin Niteliksel Veriler

Sosyal Bilimler Alanında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kavranışı

Sosyal bilimler alanında yapılmış yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin niteliksel bir analizi için evrenin genişliği nedeniyle bir örneklem seçilmiştir. Toplam 467 tezdən % 10'dan az olmamak koşuluyla 47 tez, katmanlaştırılmış gelişigüzel örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Örneklem seçimi için çalışma evrenindeki toplam 467 tez işletme, iletişim bilimleri ve diğer sosyal bilim alanları olmak üzere üç ana katmana ayrılmıştır. Gerekli oranlamalar sonucunda 47 tezdən oluşan örnekleme, 29 tane işletme tezi, 8 tane iletişim bilimleri tezi ve 10 tane de diğer sosyal bilimler alanında yapılmış tez dahil edilmiştir. Katmanlaştırılmış gelişigüzel örneklem seçimi yöntemiyle, sosyal bilimler alanında yapılmış farklı alanlardaki tezlerin evren içindeki toplam sayılarına oranla ve rastlantısal bir şekilde seçilerek örnekleme dahil edilmesi sağlanmıştır (Geray, 2004: 96-97). Sosyal bilimler alanına ilişkin niteliksel bir değerlendirme yapılabilmesi için örneklem içindeki toplam 47 tezin içindekiler, giriş ve sonuç bölümleri incelenmiş ve araştırmacıların kullandıkları temel kavramlar ve ulaştıkları sonuç çerçevesinde bir sınıflandırma yapılmıştır.

Örneklem içindeki 47 tez incelendiğinde iki ana eğilimin olduğu görülmüştür. Bu iki ana eğilim, yeni iletişim teknolojilerinin bir hizmete, kuruluşa ya da ekonomik faaliyet alanına uygulanması sonucu yaratacağı olumlu değişikliklere vurgu yapan "teknolojik eğilim" ve bu teknolojilere yönelik politika oluşturma süreçlerini içeren "siyasa (policy) eğilimi" dir.

Teknolojik eğilim içinde sınıflandırdığımız tezleri incelediğimizde yeni iletişim teknolojilerine ilişkin iki farklı yaklaşım olduğu görülmüştür. Bu iki farklı yaklaşım, yeni iletişim teknolojilerinin "bir faaliyet alanına uygulanması sonucu iyi yönde dönüştürücü etki yaratacağı" iddiasında olan tezler ve bu teknolojilerin "bir faaliyet alanına uygulanmasından sonra ortaya çıkan mevcut durumu" inceleyen tezler olmak üzere belirtilebilir.

Dönüştürücü etki yaratacağı iddiasında olan tezler, özellikle işletme ve iktisat alanlarında tamamlanmıştır ve yeni iletişim teknolojilerinin uygulandıkları ekonomik faaliyet alanlarında mutlak iyileşmeler yaratacakları sonucuna ulaşılmaktadır. Verimlilik, kalkınma, büyüme gibi kavramlar yeni iletişim teknolojilerine yönelik en çok kullanılan kavramlar olarak bu tezlerde yer almıştır. Giriş bölümlerinde yeni iletişim teknolojilerinin özellikle ekonomik faaliyetler için yeni olanaklar yarattıkları, bilginin ulusal ve uluslararası rekabet açısından en önemli araç olduğu ve yeni iletişim teknolojilerinin bilgiye ve küresel pazarlara hızlı bir şekilde ulaşmada imkanlar sunduğu belirtilmiş ve bu teknolojilerin uygulandıkları hizmet alanlarında verimlilik ve tasarruf yaratacakları vurgulanmıştır. Bu kavrayışın en tipik örneği özellikle küresel rekabete ve e-ticarete vurgu yapan tezlerde görülmektedir. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ağ temelli uygulamalarla küresel pazarlara ulaşabilecekleri ya da üreticilerin araçlar olmadan ürünlerini pazarlayabilecekleri belirtilerek yeni iletişim teknolojilerinin ekonomik kazanımlar için sunduğu olanaklar sıralanmıştır. Yeni iletişim teknolojilerini en baştan bu şekilde kavramak da bu teknolojilerin işletmeler tarafından verimlilikleri ve rekabet üstünlükleri için mutlaka kullanılması gerektiği şeklinde bir yargının tezlerin sonuç bölümlerinde yer almasına neden olmuştur. Bu yaklaşım içindeki tezler incelendiğinde belirtilmesi gereken bir diğer özellik de, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin dönüştürücü potansiyelin, bu teknolojilerin teknik kapasiteleri ve özellikleri merkeze alınarak iddia ediliyor olmasıdır. Yeni iletişim teknolojilerinin bilgiyi işlemede, saklamada ve dağıtmadaki kapasitelerinin artmış olması, bu teknolojilerin verimlilik yaratacağı ve küresel pazarlara ulaşarak rekabet yeteneğini arttıracığı gibi iddiaların temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım içindeki tezler için belirtilebilecek en son ortak özellik ise, teknolojinin bağımsız değişken olarak ele alınmasıdır. Yeni iletişim teknolojileri, içinde geliştirildikleri ekonomik ve toplumsal yapıdan ve farklı ülkelere yayılma süreçlerindeki yapılanmalarla bağımsız olarak kavranmaktadır.

Teknolojik eğilim içinde sınıflandırdığımız tezlere hakim olan ikinci yaklaşım ise bu teknolojilerin bir faaliyet alanına uygulanmasından sonra ortaya çıkan mevcut durumu incelemeye odaklanan çalışmaları kapsamaktadır. Bu yaklaşımın hakim olduğu çalışmalar özellikle e-ticaret, e-bankacılık, elektronik kütüphaneler ve yeni halkla ilişkiler olanakları üzerine yapılmıştır. Dönüştürücü etki yaratacağı iddiasında olan tezlerle aynı kavramsal yaklaşıma sahip olan bu tezlerin ayırt edici özelliği ise farklı işletmeleri ya da mevcut bazı uygulamaları örnek olay olarak incelemeleridir. İlk yaklaşım içindeki tezler daha kavramsal tartışmalar düzeyinde tamamlanmakla birlikte, yeni iletişim teknolojilerine yönelik vaadlere vurgu yapmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin uygulamaları sonucu oluşan mevcut durumu inceleyen tezler ise farklı işletmelerin uygulamalarını, çeşitli üniversitelerin elektronik kütüphane hizmetlerini ya da farklı üniversitelerde verilen uzaktan eğitim hizmetlerini, e-sağlık uygulamalarını analiz etmiş daha betimleyici çalışmalardır.

Siyasa eğilimi içinde sınıflandırdığımız tezlerde de iki farklı yaklaşım mevcuttur. İlk yaklaşım içindeki tezler "telekomünikasyonun özelleştirilmesi" üzerine odaklanırken; ikinci yaklaşım "yeni iletişim teknolojilerinin uygulamalarının nasıl düzenlenmesi gerektiğine" yönelik kavramsal tartışmaların hakim olduğu tezleri kapsamaktadır.

Siyasa eğilimli tezlerin ilk yaklaşımı içinde sınıflandırdığımız telekomünikasyonun özelleştirilmesi üzerine yapılan çalışmalarda, telekomünikasyon, tüm iletişim faaliyetleri için hayati derecede önem taşıyan bir altyapı olarak değil; herhangi bir ekonomik faaliyet alanı olarak kavranmıştır. Dolayısıyla da bu altyapının özelleştirilmesi ekonomik kavramlarla tartışılmıştır. Bu çalışmalarda telekomünikasyon altyapılarının serbest piyasa koşullarında daha verimli hizmet verebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu tezlerde daha önce telekomünikasyon altyapılarını serbestleştirmiş ya da özelleştirmiş ülkelerin uygulamaları örnek olarak gösterilmiş ve Türk Telekom'un özelleştirilmesinin nasıl

olması gerektiğine yönelik öneriler sunulmuştur. Bu grup içindeki tezler içinde, sadece bir tez telekomünikasyonun özelleştirilmesi sürecini farklı bir yaklaşımla analiz etmiştir (Karlıdağ). Bu çalışmada, dünyada iletişim altyapılarının ve hizmetlerinin neden serbestleştirme ve özelleştirme uygulamalarına konu olduğu, kapitalist ekonomide 1980'lerden sonra yaşanan yeniden yapılanma süreci, bu sürecin nedenleriyle birlikte tartışılmıştır. Telekomünikasyon altyapılarının özelleştirilmesine yönelik baskıların kimlerden geldiği, bir başka deyişle bu süreçteki temel aktörlerin kimler olduğu çalışmanın analizine dahil edilmiştir.

Siyasa eğilimli tezlerin ikinci yaklaşımı içinde sınıflandırdığımız tezler ise yeni iletişim teknolojilerinin uygulamalarının nasıl düzenlenmesi gerektiği üzerine odaklanan çalışmalardır. Özellikle e-ticaret uygulamalarında tüketicilerin nasıl korunacağı, marka hakkının ihlali, vergilendirilme sorunları ve e-bankacılıktaki güvenlik sorunları dünyadaki uygulamalarla birlikte ele alınmış ve uygulamaların düzenlenmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

İletişim Bilimleri Alanında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kavranışı

İletişim bilimleri alanında yeni iletişim teknolojilerinin nasıl kavrandığını belirlemek için çalışma evreni içindeki iletişim bilimleri alanında tamamlanan 79 tezin tamamı değerlendirmeye alınmıştır. Bu tezlerin de giriş, içindikiler ve sonuç bölümleri incelenmiş ve sosyal bilim alanındaki tezlerin değerlendirilmesinde uygulandığı gibi araştırmacıların kullandıkları kavramlar ve ulaştıkları sonuçlar bağlamında bir analiz yapılmıştır.

Yeni iletişim teknolojilerine ilişkin iletişim bilimleri alanında tamamlanmış 79 tezin, 18 tanesi doktora, 61 tanesi ise yüksek lisans çalışması olarak yapılmıştır. Bu tezlerin 9 tanesi Anadolu ve İstanbul, 17 tanesi Ankara ve 26 tanesi de Marmara Üniversiteleri'nde yapılmıştır. Geri kalan 18 tez ise Gazi, Selçuk, Kocaeli, Ege ve Ondokuz Mayıs Üniversiteleri'nde tamamlanmıştır. İletişim bilimleri alanında yapılan 79 tez incelendiğinde tezlerin internet, internete yönelik kavramsal tartışmalar ve internet uygulamala-

rı, sayısal-tv ve radyo yayıncılığı, bilgisayar ile ağ temelli teknolojilerin birleşmesi ile oluşan bilişim sistemleri ve uygulamaları, telekomünikasyon, iletişim uyduları, tümleşik hizmetler sayısal ağı, mobil iletişim, videotext ve teletext gibi konular üzerine yapıldığı görülmüştür. Sayıca en çok çalışma internet, sayısal televizyon yayıncılığı, bilgisayar ile ağ temelli teknolojilerin birleşmesi ile oluşan bilişim sistemleri ve iletişim uyduları konularında tamamlanmıştır.

İnternet üzerine yapılan çalışmalar özellikle üç konu üzerine odaklanmaktadır. Bu konular, internetin toplumsal dönüşüm yaratma potansiyeli, internetin enformasyonun dağıtımını için yeni bir mecra olması ve online gazetecilik uygulamaları olarak sıralanabilir.

İnternetin toplumsal dönüşüm yaratma potansiyeli üzerine yapılan çalışmalarda enformasyon toplumu yaklaşımının temel kavramları kullanılmıştır. Özellikle internetin siyasal yaşama etkileri çerçevesinde internet ve demokrasi, yeni iletişim teknolojileri ve değişim, internetin bireysel ya da toplumsal etkileri gibi konular internetin teknolojik özellikleri merkeze alınarak incelenmiştir. Sonuç olarak da internetin demokratikleştirici bir potansiyele sahip olduğu yargısına varılmıştır. Bu çalışmalarda yeni iletişim teknolojilerinin özellikle de internetin kullanılmasıyla, değişim ve demokratikleşme gibi sonuçlar arasında doğrusal bir bağlantı kurulmaktadır. Yine bu grup içinde sınıflandırdığımız çalışmaların bazıları ise internetin bir alana uygulanması sonucu oluşan/oluşacak değişiklikleri merkeze almışlardır. Bu çalışmalar e-devlet politikaları üzerine odaklanan ve e-sağlık, e-egitim gibi uygulamalar üzerine durum saptaması yapan daha betimleyici düzeydeki tezlerdir. E-devlet uygulamalarının Türkiye'deki ve dünyadaki durumunu karşılaştıran bu tezler, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin iyimser bir bakış açısına sahiptir.

İnterneti enformasyonun dağıtımını için yeni bir mecra olarak kavrayan tezler ise daha çok reklamcılık ve halkla ilişkiler alanında yapılmış tezlerdir. Yeni medyanın, özellikle de internetin

enformasyonun dağıtımını için yeni bir kanal olarak ortaya çıkması ve reklamcılık uygulamaları için yeni olanaklar yaratması, halkla ilişkiler ve reklamcılık uygulamaları için son derece önemli olarak görülmüştür. Bu tezlerde internetin şimdiye kadarki tüm iletişim araçlarından daha hızlı yayılmış olması ve her geçen gün de hızla yayılıyor olması özellikle vurgulanmıştır. Yayılma potansiyeli dikkate alınarak da bu teknolojinin tanıtım ve reklam için mutlaka kullanılması gereken bir mecra olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Online gazetecilik uygulamaları üzerine yapılan tezler ise internetin dönüştürücü potansiyeline vurgu yapan çalışmalarla benzer özellikler içermektedir. Bu çalışmalarda da özellikle internetin teknolojik yetenekleri merkeze alınmıştır ve gazetecilik için sunduğu yeni olanaklar sıralanmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin teknik olanakları, özellikle de internetin sansür edilememesi, dileyen herkesin kendi yayını yapabilmesi ve görece ucuzlukları internetin "alternatif medya" olmasını sağlayan en önemli özellikler olarak belirtilmiştir.

Sayısal televizyon yayıncılığını konu edinen çalışmalar özellikle bu teknolojinin ne olduğu, hangi teknik ilerlemelerin sayısal televizyon yayıncılığını mümkün kıldığı, analog televizyon yayıncılığında farklarının neler olduğu gibi noktalara odaklanmıştır. Bu tezlerde sayısal televizyon yayıncılığını mümkün kılan teknolojik yenilikler ve gelişmeler tarihsel olarak ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Yapıldıkları dönemde sayısal televizyon yayıncılığı yapan kuruluşlar bu çalışmalarda örnek olay olarak seçilip incelenmiştir. Sayısal televizyon yayıncılığını inceleyen tezlerin, internet tezlerinden farklılığı, politika oluşturma sürecine yönelik tartışmalar içermeleridir. Tezlerde, sayısal televizyon yayıncılığının düzenlenmesine ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Bilgisayar ile ağ temelli teknolojilerin birleşmesi ile oluşan bilişim sistemleri ve uygulamalarını konu edinen tezler ise bilişim anabilim dallarında tamamlanan çalışmalardır. Bu tezlerde bilgisayar ve bilişim teknolojisi ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır.

Tezlerin en belirgin ve ortak özelliği bilişim teknolojilerine sadece teknik boyutta yaklaşımlarıdır. Bu durumun en somut göstergesi de tezlerin ele aldığı konulardır. Bu çalışmalar "bir veri tabanı tasarımı ya da mevcut bir veri tabanının iyileştirilmesi", "çevre koruma amaçlı bir bilişim sisteminin tasarlanması", "deniz kazalarını önlemede bilişim teknolojilerinden yararlanma", "organizasyonel karar alma sürecinde bilişim teknolojilerinin katkısı" gibi bilişim sistemlerinin teknik uygulamalarını konu edinmiştir. Tezlerin hepsinin sonuç bölümlerinde "iletişimden söz ettiğimizde aslında bilgisayardan da söz ederiz; günümüzde doğru bilgiye ulaşmak bilişimsiz mümkün değildir" gibi bilgisayarın ve bilişimin yüceltiği ve bilişim teknolojilerinin "kaçınılmaz olduğu" doğrultusunda ifadeler bulunmaktadır. Bu çalışmalar iletişim alanına dair kavramlardan hiç yararlanmamıştır. Sosyal bilimlerin alanındaki yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tartışmalara da bu çalışmalarda yer verilmemiştir. Bu tezlerin iletişim fakültelerinde yapılmalarına rağmen, sosyal bilimlerin alanıyla çok zayıf bağlara sahip olduklarını söylemek mümkündür.

İletişim uyduları üzerine yapılan çalışmalar ise sayısal televizyon yayıncılığını konu edinen tezlere benzer bir şekilde, uydu teknolojisinin tarihsel gelişimini ve teknik özelliklerini ayrıntılı bir şekilde incelemişlerdir. Bu tezlerde ayrıntılı bir şekilde uyduların teknik yapılarına ve özelliklerine yer verilmiştir. Uydu gönderme tesisleri, uydu kontrolü için geliştirilen sistemler, uyduların ana yapıları, ısı kontrol sistemleri, konum ve yörengü kontrol sistemleri gibi teknik bilgiler ilk Türk iletişim uydusu olan TÜRKSAT örneği üzerinden anlatılmıştır. Bu tezlerin uydu iletişimini kavrayışları oldukça iddialı yaklaşımlar içermektedir. Örneğin, ülkelerin kendi iletişim uydularına sahip olmaları, ekonomik kalkınma, uydu iletişimine ilişkin teknik bilgiye sahip olma, sermayenin ülke içinde kalması, uluslararası alanda prestij kazanma, televizyon yayıncılığına getirdiği yeni olanaklar aracılığıyla siyasal ve kültürel bütünleşme gibi gelişmelerin kaynağı olarak kavranmıştır.

İletişim bilimleri alanında incelenen tüm tezler içinde daha ayrıksı duran ve yeni iletişim teknolojilerini daha bütüncül ve tarihsel olarak inceleyen, teknolojik determinizme mesafeli çalışmalar da mevcuttur.

Örneğin telekomünikasyon üzerine yapılan iki tez bu makale çerçevesinde incelenen diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu tezlerden ilki Türk Telekom'un özelleştirilmesi üzerine yapılan bir çalışmadır ve sosyal bilimlerin alanında yapılan tezlerin incelendiği bölümdeki örnekleme dahil olduğu ve o bölümde değerlendirildiği için tekrar ele alınmamıştır. İkinci tez ise Türkiye'de telekomünikasyon altyapısının kuruluşundan 1980'e kadarki gelişimini ve düzenlenmesini ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümlerle birlikte değerlendirmiştir (Başaran, 1999). Bu tezde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren telekomünikasyon teknolojisinin Türkiye'ye girişi ve 1980'e kadar telekomünikasyon altyapısının yaygınlaştırılması, düzenlenmesi ve bu altyapı üzerinde uygulanan politikalar, aktörler ve bu aktörlerin çatışmaları dikkate alınarak bütüncül bir şekilde analiz edilmiştir.

Sayısal televizyon yayıncılığına ilişkin tezler içinde de bir tez diğer tezlerden farklı bir yaklaşıma sahiptir (Sümer). Sadece bu çalışma, tüm tezlerde ortak olan sayısal televizyon yayıncısı kuruluşları örnek olay olarak inceleme noktasında farklı bir yaklaşıma sahiptir. Bu tezde sayısal televizyon yayıncılığı pazarı da incelenmiş ve pazarda neden bir tek yayıncının kaldığı sorgulanmıştır.

İnternet üzerine yapılan tezlere baktığımızda ise eleştirel olarak sınıflandırabileceğimiz tez sayısı oldukça azdır. İnternetin ticarileşmesi üzerine yapılan bir tezde internetin geliştirilmesindeki askeri kaygılar belirtilmiş ve sivil kullanıma açılması da ekonomik yeniden yapılanmayla birlikte ele alınmıştır (Özdemir). Bu tez, internet teknolojisinin geliştirilmesini, içinde geliştirildikleri yapıdan soyutlayan bir yaklaşım yerine daha gerçekçi bir yaklaşımla kavramıştır. Tezde internetin ticarileşmesi üye-

rine odaklanılmıştır. İnternetteki ticarileşmeyi ağ üzerinden akan trafiğin yönünü dikkate alarak tartışan araştırmacı, ticarileşmenin uluslararası veri akışındaki dengesizliğin bir diğer şekli olduğunu belirtmiş ve bu dengesizliği gösteren bir model geliştirmiştir. İnternet ve demokrasi ilişkisini inceleyen bir diğer tezde ise internetin demokratikleştirici potansiyeli kamusal katılım üzerinden tartışılmıştır (Timisi, 1999). Bu tezde araştırmacı diğer tezlerde olduğu gibi internetin demokratikleştirici bir potansiyele sahip olduğunu, siyasal ve toplumsal alanlarda özgürleşmeler yaratabileceğini kabul etmiştir. Ancak bu kabul diğer tezlerdeki kavrayıştan farklı olarak internete kendinden menkul bir özgürleştirici potansiyel atfetmemektedir. Teknolojinin transfer edilmesinin ve kullanılmasının her koşulda mutlak iyileşmeler yaratacağı iddiasındaki bir kavrayışın karşısına teknolojiye eşlik etmesi gereken politikaların olması gerektiği kaydını koymuştur. Araştırmacı ampirik verilerle internet teknolojisinin Türkiye'de kamusal erişime olanak tanımadığını, ülke içinde sayısal eşitsizliğin var olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak da internetin mevcut durumuyla demokratik bir kamusal katılımın merkezinde yer almadığı, bunun olabilmesi için internetin düzenlenme, örgütlenme ve kullanılma biçimlerinde eşitlik ve özgürlük sınırlarının genişletilmesinin beklenmesi gerektiği yargısına ulaşmıştır. Gerek ulaştığı sonuç, gerekse sayısal eşitsizliği, -hem cinsiyet hem de sosyo-ekonomik düzlemde- kullanım amaçlarını ve kullanım sürelerini analizine dahil etmesiyle bu tez eleştirelilik noktasında diğer tezlerden ayrılmaktadır.

Enformasyon teknolojilerinin eşitsiz kullanımına vurgu yaparak enformasyon toplumu yaklaşımını ve önermelerini sorgulayan bir diğer tez ise Mutlu Binark tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, enformasyon teknolojilerinin cinsiyete bağlı olarak eşitsiz kullanımı araştırılmış; teknolojilerin kullanılmasının ve yaygınlaştırılmasının yeterli olmadığı, dezavantajlı konumda olanların eğitim programları gibi uygulamalarla kollanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Türkiye'de 1980'den sonra yeni iletişim teknolojilerine ilişkin nasıl bir yaklaşımın daha baskın olduğunu araştırdığımız bu makalede sosyal bilimler alanından 46, iletişim bilimleri alanından ise 79 tez incelenmiştir. Niteliksel değerlendirme sonucunda hem iletişim bilimleri hem de sosyal bilimler için bazı tespitler yapmak mümkündür.

Sosyal bilimler alanında yapılan tezlerde yeni iletişim teknolojilerine ilişkin bütüncül bir bakış açısının olduğunu söylemek mümkün değildir. Gerek teknolojik eğilim içinde sınıflandırdığımız, gerekse siyasa eğilimi içinde sınıflandırdığımız tezlerde yeni iletişim teknolojileri bağımsız değişken olarak konumlandırılmış; geliştirilme ve yaygınlaştırılma süreçlerindeki ekonomik ve siyasi yapıdan ayrıştırılarak ele alınmıştır. Bu çalışmalarda yeni iletişim teknolojileri, teknolojik özellikleri merkeze alınarak değerlendirilmiş ve uygulandıkları sektörlerde mutlak iyileşmeler yaratacağı kabulüyle kavranmıştır. Verimlilik, serbest piyasa gibi kavramlar en çok vurgulanan kavramlardır. Sosyal bilimler alanında yapılan tezlerdeki bu kavrayış biçimi, yeni iletişim teknolojilerinin Türkiye'de ekonomik terimlerle analiz edildiğini, pazar yönelimli iletişim yaklaşımı ve enformasyon toplumu yaklaşımı içinden gelen kavramlarla ele alındığını göstermektedir. Bu durumun en somut göstergesi, sosyal bilimler alanında incelenen tüm tezler içinde sadece bir tezin Türk Telekom'un özelleştirilmesi tartışmalarını farklı bir yaklaşımla analiz etmiş olmasıdır.

İletişim bilimleri alanındaki tezlerde de benzer yaklaşımları görmek mümkündür. Yeni iletişim teknolojilerine ilişkin enformasyon toplumu kuramı ile somutlaşan alana egemen yaklaşım iletişim bilimleri alanında yapılan tezlerde de hakim konumdur. Daha önce de belirtildiği üzere, iletişim bilimleri alanında yeni iletişim teknolojilerine yönelik hakim yaklaşıma şüphe ile yaklaşan, bu teknolojilerin tarihlerini, yayılma koşullarını, farklı ülkelere girişini ve yayılmasını, çeşitli uygulamalarını ekonomik ve siyasal yapılanma ile ilişkilendiren çalışmalar hiç yok değildir.

Ancak bu çalışmalar sayıca azdır ve genel kavrayıştan bir sapma yaratmamaktadır. İletişim bilimleri içinde yapılan tezlere ilişkin dikkat çekici bir diğer durum ise bilişim anabilim dallarında yapılan ve bilgisayar ile ağ temelli teknolojilerin birleşmesi sonucu oluşan bilişim sistemlerini konu edinen tezler için söylenebilir. İletişim alanına dair literatürden ve kavramlardan hemen hemen hiç yararlanmayan bu çalışmalar bazı üniversitelerdeki bilişim anabilim dallarının iletişim bilimleri alanıyla, hatta sosyal bilim alanıyla oldukça zayıf bağlara sahip olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de yeni iletişim teknolojilerine ilişkin neo-klasik iktisat yaklaşımının temel kavramlarının sorgulanmadan kullanıldığını, bir başka deyişle neo-klasik iktisadın hegemonyasını teslim etmek gerekir. Dikkat çekici olan, neo-klasik iktisat yaklaşımının kavramsal egemenliğine rağmen, ekonomi alanında yeni iletişim teknolojilerine ilişkin tezlerin sayıca az olmasıdır.

Kaynakça

- Aydoğan, Aylin (2004). *Türkiye'deki Medya Gruplarının İnternet Alanındaki Yatırımları: Doğan Grubu Örnek Olayı*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Başaran, Funda (2005). "İnternetin Ekonomi Politikası." *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos. 32-52.
- Başaran, Funda (1999). *Devlet ve Telekomünikasyon: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşümlerin Türkiye'de Telekomünikasyon Politikalarına Etkileri*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Binark, F. Mutlu (1999). *Enformasyon Teknolojilerinin Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kullanımı: Japonya ve Türkiye Örneği*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Geray, Haluk (2004). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Siyasal.
- Karlıdağ, Serpil (2002). *Türkiye'de Telekomünikasyonun Yeniden Yapılandırılmasını Ekonomi Politikası*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kazgan, Gülten (1997). *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Özdemir, Önder (1998). *Uluslararası Enformasyon Akışı ve Yeni İletişim Teknolojileri: İnternetin Ticarileştirilmesinin Türkiye Örnek Olayındaki Etkileri*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Preston, Paschal (2001). *Reshaping Communications*. London: Sage.
- Sümer, Burcu (2002). *Dünyada ve Türkiye'de Dijital Yayıncılık: Türkiye'de Dijital Televizyon Üzerine Bir Çerçeve Arayışı*. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Timisi, Nilüfer (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost.
- Timisi, Nilüfer (1999). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında Kamusal Katılım*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Törenli, Nurcan (2004). *Enformasyon Toplumunu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- TÜBA, TÜBİTAK, TTGV Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu (1995). *Enformatik Alanına Yönelik Bilim, Teknoloji ve Sanayi Politikaları Çalışma Grubu Raporu*. Ankara.
- YÖK Resmi İnternet Sitesi (18.10.2005). "Tezlerin Üniversite ve Tez Türüne Göre Dağılımına İlişkin İstatistik." www.yok.gov.tr/tez/istatistik/ist_universite.htm
- YÖK Resmi İnternet Sitesi (18.10.2005). "Tezlerin Konularına ve Tez Türüne Göre Dağılımına İlişkin İstatistik." www.yok.gov.tr/tez/istatistik/ist_konu.htm
- YÖK Resmi İnternet Sitesi (16.10.2005). www.yok.gov.tr/tez/istatistik/tez_istatistikleri.htm